

УДК 327.7/8:324(497.11)
DOI: 10.5937/pr77-44022
Оригинални научни рад

Дејан Бурсаћ*

Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд

ФАКТОРИ ТЕРИТОРИЈАЛНЕ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТИ У ЗАТВОРЕНОМ ПРОПОРЦИОНАЛНОМ ИЗБОРНОМ СИСТЕМУ: СЛУЧАЈ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Аутор у овом раду мапира обрасце територијалне репрезентативности Народне скупштине Републике Србије у оквиру последњих девет изборних циклуса, од 2000. године. У том периоду, у Србији се примењује пропорционални изборни систем затворених листа у којем се расподела мандата врши на целој територији земље као једној изборној јединици. Према теорији, такав систем је непогодан за територијалну репрезентативност јер гласачи дају глас националним листама у целини, без утицаја на редослед кандидата, те посредно систем не пружа подстицаје политичким странкама да кандидују регионално избалансиране листе. Међутим, чак и у том оквиру значајан број посланика долази из различитих локалних самоуправа или округа широм Србије. Ниво анализе рада су управо окрузи, а притом се утврђују обрасци потпредстављености и натпредстављености, те се идентификују потенцијални фактори утицаја (демографски, економски, географски) који могу да утичу на повећану или смањену пропорцију (удео изабраних представника у односу на удео популације) посланика из неког округа.

---

* dejan.bursac@ifdt.bg.ac.rs.

Кључне речи: политичка географија, територијална репрезентативност, избори, пропорционални изборни систем, Народна скупштина Републике Србије

УВОД

Задатак изборног система јесте да грађанима обезбеди политичко представљање. Међутим, аутори се споре око природе и квалитета представљања које пружају различита институционална решења. Кључни спор налази се на размеђу два главна типа изборног система: већинског и пропорционалног. Уобичајена је претпоставка да пропорционални системи не производе равномерно географско представљање, већ да су фокусирани на обезбеђивање правичне заступљености политичких партија, на уштрб територијалног принципа. Са друге стране, већински системи, упркос диспропорционалним резултатима у погледу односа процента гласова и процента представника који одређена партија може да има, као предност нуде релативно равномерну локалну заступљеност, узевши у обзир заснованост система на принципу територијално организованих једномандатних изборних јединица (Hain 1986; Norton 1997). Наравно, постоји и читав низ прелазних модалитета, било мешовитих система, било варијација унутар једног од два апсолута који су осмишљени управо да би ублажили екстремне ефекте два система. Ипак, постоји уверење да пропорционални системи, посебно они који немају значајне механизме за обезбеђивање територијалне заступљености (попут више изборних јединица, регионалних листа или система преференцијалног гласања), нуде веома мало подстицаја актерима да обрате пажњу на равномерну локалну заступљеност кандидата (Carey and Shugart 1995; Andre and Depauw 2013). Систем какав се у Србији примењује на изборима за Народну скупштину од 2000. године пример је једног од екстрема. Ради се о изузетно затвореном и крутом механизму избора представника: пропорционалном изборном систему затворених листа, у коме се алокација мандата одвија унутар целе земље као једне изборне јединице. Претпоставка је да тај систем не обезбеђује ни приближно равномерну територијалну заступљеност у највишем представничком телу: третирање целе територије као једне изборне јединице погодан је терен за метрополизацију тј. екстремну натпредстављеност

централних урбаних подручја, а затворене листе у којима нема екстерних (гласачких) утицаја на редослед изабраних кандидата такође обесмишљавају могуће подстицаје за гласаче да употребљавају сазнајне пречице попут пребивалишта кандидата, а које могу да им помогну у доношењу гласачких одлука (Shugart, Valdini and Suominen 2005). Просто речено, ако равномерна регионална заступљеност унутар листе не може да помогне партијама да стекну више гласова, зашто би се оне трудиле да регионално балансирају листе?

Упркос томе, тешко је порећи да у Народној скупштини, у претходних 23 године колико је у употреби овај изборни систем, не постоји регионална заступљеност у неком нивоу. Задатак овог рада је стога да испита трендове и покуша да утврди правилности територијалне репрезентативности избора унутар система затворених листа са једном изборном јединицом, као и да тестира могуће факторе утицаја који подстичу партије да кандидују више посланика из неких делова земље, на уштрб других.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Географска близина сматра се једним од темеља везе између бирача и изабраних представника. Ту релацију је прилично лако утврдити у већинским изборним системима, у којима се представник бира на географски омеђеној територији, чије становнике изабраник онда и представља у законодавном телу. У таквим системима, дистанца је снажан фактор утицаја на бирачке одлуке, идентификован у серији студија, које се баве нпр. изборима у САД (Rice and Macht 1987), Великој Британији (Arzheimer and Evans 2014), Ирској (Gorecki and Marsh 2012), Канади (Cutler 2002), Аустралији (Studlar and McAllister 1996). Ипак, неколико студија показује да гласачи преферирају географски блиске кандидате и у другим облицима изборних система који нису фокусирани на појединачног кандидата, иако су подстицаји и странкама и гласачима да трагају за географском репрезентативношћу у тим системима доста нижи – просто јер је и веза између гласача и изабраног представника није територијализована. Поједини аутори тај концепт називају дескриптивном репрезентацијом (Childs and Cowley 2011), сматрајући под тим настојање грађана да их у представничком телу репрезентује особа са којом имају дељене одређене атрибуте, били они класни, расни, етнички, полни или у овом случају, географски. У случају

територијалне репрезентације, концепт се односи на важност коју гласачи инвестирају у представљање од стране географски блиских кандидата. Иако је та веза мање изражена у пропорционалним системима, посебно у онима у којима редослед кандидата на изборним листама не селекутују грађани већ партијске централе, она по неким истраживачима ипак постоји.

Примера ради, аутори који су истраживали трендове географске заступљености посланика у системима затворених листа са једном изборном јединицом на примерима Израела и Холандије (Latner and McGann 2005) утврдили су да су парламенти обе ове државе донекле географски репрезентативни, те су истакли трендове натпредстављености великих урбаних центара који чине политичке и економске метрополе. Та натпредстављеност се остварује на уштрб метрополама суседних подручја и изазвана је двосмерном претпоставком: гласача, којима је метропола довољно блиска да би се сматрала политички представљеним од стране кандидата који долазе одатле; и политичара, којима су гласачи у суседним подручјима релативно близу, те могу без великих логистичких препрека да воде кампање на тим локацијама. Поред тога, ови аутори су значајно утврдили и да постоји натпредстављеност удаљених региона и рубних провинција, где географска дистанца у ствари стоји у функцији политичке посебности, будући да грађани у тим деловима анализираних земаља не осећају толику повезаност са метрополама, а вероватније је и да имају нешто другачију локалну културу или чак етнички састав од метропола, те гласачи тамо захтевају себи блиске кандидате на изборима у складу са теоријом дескриптивне репрезентације, а на шта политичке странке реагују када састављају изборне листе. Налази ових аутора наводе на закључак да чак и у систему какав има Србија, гласачи и посредно странке имају подстицај да доносе политичке одлуке тако што узимају у обзир географско пребивалиште кандидата.

Гласачи посебно добро схватају ове сигнале: присуство географски блиског представника у парламенту, иако изборни систем можда није територијално организован, не значи да тај представник неће заступати интересе те територије или бити привржен њеним локалним темама и проблемима. Заступљеност локалних кандидата стога може да се покаже као корисна за одређену територију, било кроз алокацију буџетских средстава (Fiva and Halse 2016; Carozzi and Repetto 2016) или подизање свести о локалним питањима кроз

парламентарне наступе (Borghetto, Santana Pereira and Freire 2020), те гласачи могу да преферирају понуду локалних кандидата управо из тих разлога. Већ изабрани посланици се стога неретко труде да максимизују гласове и обезбеде евентуални реизбор тако што позиционирају свој политички бренд унутар одређеног локалног контекста и географске препознатљивости, иако изборни систем можда није нужно организован на тим принципима (Schulte-Cloos and Bauer 2021).

Први тренд који су приметили Латнер и Мекган, натпредстављеност метрополе, више пута је доказан и у контексту различитих анализа територијалне представљености у Србији. Велики број народних посланика који пребивалиште имају у Београду, чији је удео у укупном броју парламентарца натпросечно виши од удела главног града у укупној популацији Србије, остварен је на сваким изборима у оквиру пропорционалног изборног система са једном изборном јединицом, и то на уштрб великог броја локалних самоуправа које немају нити једног представника у парламенту, а чији проценат варира од 2000. године између 49% и чак 66% непредстављених градова и општина (Бурсаћ 2020). Овом тренду, поред институционалног фактора оличеног у изборном систему, неподстицајном за обезбеђивање територијалне репрезентативности, такође значајно доприноси и наслеђена централизација главног града типична за друштва посткомунистичког европског истока, али исто тако и актуелни политички контекст. Наиме, поједине анализе (2020) показују значајну корелацију између броја листа у парламенту и неравномерне територијалне представљености, при чему повећан политички плурализам парадоксално утиче негативно на географску заступљеност. Објашњење за то се може наћи у структури политичке сцене у Србији у последњих десетак година: наиме, будући да је већина политичких партија кадровски концентрисана у престоници, кључна пролазна места на њиховим листама заузимају управо кандидати са пребивалиштем у Београду, те прелазак цензуса већег броја партија доприноси и већој метрополизацији, односно потпредстављености већег броја општина. И супротно, када цензус пређе тек неколико листа, мандате добијају и посланици са нижих пролазних места на овим листама, а они су обично територијално раштркани. У складу са тим, географску репрезентативност у оквиру овог рада ћемо третирати као заступљеност различитих делова земље у парламенту, те тестирати налазе наведених студија на примеру

Србије, у настојању да утврдимо шта утиче на потпредстављеност или натпредстављеност одређених територијалних јединица.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Истраживање ћемо спровести у временском оквиру примене пропорционалног система затворених листа унутар једне изборне јединице, дакле од парламентарних избора из децембра 2000. године до последњих, одржаних у априлу 2022. То чини укупно девет изборних циклуса за анализу. Посебно је значајно што је у току овог периода (пред изборе 2012. године) промењен Закон о избору народних посланика на начин који може да утиче на понашање селектората и последично на одлуке гласача: наиме изборне листе су закључане, тако да су се мандати додељивали у односу на претходно утврђен редослед на поднетој листи, за разлику од претходне ситуације када су странке (најчешће њихови лидери) бирали посланике са листе кандидата након избора, тј. након што постане јасно колико мандата имају на располагању. Тиме је бар у начелу (и у оквиру пропорционалног система и даље фокусираног на партије, а не на кандидате) нешто повећан подстицај гласачима да траже додатне информације о појединачним кандидатима (између осталог и информацију о пребивалишту), јер постоји одређена доза извесности да ће кандидати који се налазе на вишим позицијама на листи извесно постати посланици, те ће и локација гласача тим путем можда добити представљање у парламенту.

Јединица анализе ће бити територије управних округа, у оквиру којих ћемо мапирати представљеност: као апсолутни број посланика, али и као индекс пропорционалности, тј. однос између удела посланика из неког округа и удела броја становника округа у укупној популацији Србије у датом тренутку изборног циклуса, чиме уствари добијамо тачну слику о натпредстављености или потпредстављености одређеног дела земље (сви подаци о пребивалишту посланика преузети су из: Михајловић и Радоњић 2010; Републичка изборна комисија 2023). Да бисмо проверили јачину предиктора представљености неког округа, ови подаци ће бити укрштени у моделу са неколико могућих фактора утицаја: популацијом, развијеношћу (мереном кроз удео у укупном БДП Републике Србије), удаљеношћу од главног града (како би се проверила Латнерова и Мекганова теза о натпредстављености метропола и

рубних подручја која демонстрирају посебне друштвене одлике, у контрасту са слабом представљеношћу подручја средње удаљености од центра), као и уделом етничких мањина у становништву округа (како би тестирали утицај мањинског представљања и посебно механизма позитивне дискриминације тј. одсуства изборног цензуса за листе националних мањина, али и промене настале овом мером уведеном пред изборе 2007. године, а шта може да утиче на повећану репрезентативност етнички мешовитих округа). Треба напоменути да ће управни окрузи на територији Косова и Метохије бити изузети из детаљније анализе, због недостатка економских и демографских података за то подручје.

НАЛАЗИ И ДИСКУСИЈА

Иако нам подаци о апсолутном броју посланика анализирани по окрузима и изборним циклусима не говоре све о представљености, будући да нису стављени у релацију са популацијом одређеног округа, ипак из њих можемо уочити одређене трендове кроз време (видети Табела 1). Тако Београд очекивано у сваком циклусу даје висок број народних посланика, који се креће између трећине и готово половине састава парламента. Релативно велики број посланика кроз цео период долази и из Јужнобачког, Нишавског, Шумадијског и Рашког округа, што није изненађење будући да се ради о окрузима чија седишта су највећи градови у Србији (Нови Сад, Ниш и Крагујевац), уз додатак да је Рашки округ једини у коме се налазе два града са популацијом већом од сто хиљада становника (Краљево и Нови Пазар), те такође округ са значајним присуством бошњачке националне мањине и њених политичких странака које имају централу у Новом Пазару, што може да објасни раст броја посланика од укидања цензуса за странке мањина пред изборе 2007. године.

Табела 1. Апсолутни број народних посланика по окрузима, за период 2000–2022.

	2000	2003	2007	2008	2012	2014	2016	2020	2022	просек
Београд	80	76	81	83	119	88	105	96	105	92.56
Западнобачки	3	6	3	6	3	5	5	4	4	4.33
Јужнобанатски	6	9	9	6	5	7	5	6	4	6.33
Јужнобачки	21	18	24	19	20	24	23	20	30	22.11
Севернобанатски	7	5	2	3	2	2	4	5	2	3.56
Севернобачки	6	4	7	8	6	4	5	5	4	5.44
Средњобанатски	10	5	5	9	6	6	3	5	4	5.89
Сремски	5	6	7	7	5	6	6	7	6	6.11
Златиборски	15	12	8	9	5	6	5	11	7	8.67
Колубарски	3	4	4	5	3	3	3	3	2	3.33
Мачвански	9	8	9	9	5	8	6	4	5	7
Моравички	8	10	7	5	6	9	8	7	4	7.11
Поморавски	5	5	5	6	5	6	5	5	7	5.44
Расински	4	8	8	7	3	5	5	6	5	5.67
Рашки	8	9	11	11	9	14	14	13	13	11.33
Шумадијски	10	10	9	10	11	12	9	8	10	9.89
Борски	3	3	3	3	2	2	1	2	1	2.22
Браничевски	3	4	7	5	2	6	3	3	3	4
Зајечарски	5	5	3	5	4	2	2	2	2	3.33
Јабланички	4	8	5	4	3	5	3	5	4	4.56
Нишавски	14	11	10	8	11	13	11	9	10	10.78
Пиротски	2	3	3	3	2	2	1	2	2	2.22
Подунавски	3	5	7	5	3	3	5	5	5	4.56
Пчињски	4	6	4	6	5	5	4	10	6	5.56
Топлички	3	3	2	3	1	2	2	2	1	2.11
КиМ	9	7	7	5	4	5	7	5	4	5.89

Са друге стране, остали делови земље са израженим присуством политички организованих етничких мањина не показују сличне обрасце, чак супротно. Једина два округа у земљи у којима Срби као етничка група не чине већинску популацију, већ Мађари (Севернобачки и Севернобанатски), бележе значајно смањење представљања у апсолутним бројевима у последњих 23 године. Такође, у односу на прве изборе са једном изборном јединицом 2000.

године, запажени су континуирани трендови пада броја посланика, видљиви у већини војвођанских округа, као и у Златиборском, донекле Мачванском и у последњем изборном циклусу, Моравичком округу. Косово и Метохија сумарно такође бележи сталан пад броја представника. Већина југа и истока земље, уз Колубарски округ, даје релативно мали број представника кроз свих девет изборних циклуса. Политички контекст може да објасни изненадан али једнократан раст који су Пчињски и Златиборски округ забележили на изборима 2020. године: наиме бојкот ових избора од стране опозиције и последични улазак 188 посланика са листе СНС у парламент условио је да мандате добију и неки од кандидата из ова два округа, који су били традиционално ниже пласирани на изборним листама у претходним циклусима. Поред тога, из оба округа у парламент је ушло неколико додатних посланика странака мањина (албанских у Пчињском и бошњачких у Златиборском округу), што је опет заслуга нижег нивоа конкуренције ових избора, у комбинацији са додатном мером позитивне дискриминације уведеном почетком 2020. године, по којој се резултат мањинских листа додатно множи коефицијентом 1,35.

Коефицијент представљености, израчунат као релативни однос удела популације одређеног округа у укупној популацији земље и удела броја посланика тог округа у парламенту, при чему се вредност коефицијента 1 узима као савршена пропорција популације и посланика, даје јасну слику територијалне представљености у претходних више од две деценије (видети Табела 2). Према овом, много прецизнијем показатељу, Београд је значајно натпредстављен, у неким изборним циклусима узимајући и дупло више посланика него што чини проценат популације престонице. Поред Београда, континуирану благу натпредстављеност срећемо само у неколико случајева: у Јужнобачком и Рашком управном округу. У првом случају верујемо да се ради о утицају Новог Сада као „другог града”, односно политичког, економског, културног и демографског центра, док је у Рашком округу натпредстављеност извесно функција како урбанизације (два града са преко сто хиљада становника), тако и политичког организовања бошњачке етничке мањине на том простору. Повремену натпредстављеност стичу и Шумадијски, као и Моравички округ, док је Нишавски најчешће благо испод савршене вредности представљености, што показује да, упркос великом броју посланика из Ниша и околине, та бројка још увек није досегла удео популације овог дела земље у укупном становништву.

Табела 2. Коефицијент представљености (удео посланика у односу на удео популације) по окрузима, за период 2000–2022.

	2000	2003	2007	2008	2012	2014	2016	2020	2022	просек
Београд	1.52	1.45	1.54	1.58	2.07	1.53	1.82	1.67	1.67	1.65
Западнобачки	0.42	0.84	0.42	0.84	0.46	0.76	0.76	0.61	0.69	0.64
Јужнобанатски	0.57	0.86	0.86	0.57	0.49	0.68	0.49	0.59	0.41	0.61
Јужнобачки	1.06	0.91	1.21	0.96	0.94	1.12	1.08	0.94	1.32	1.06
Севернобанатски	1.27	0.90	0.36	0.54	0.39	0.39	0.78	0.97	0.45	0.67
Севернобачки	0.90	0.60	1.05	1.20	0.92	0.61	0.77	0.77	0.66	0.83
Средњобанатски	1.44	0.72	0.72	1.29	0.91	0.91	0.46	0.76	0.67	0.88
Сремски	0.45	0.54	0.63	0.63	0.46	0.55	0.55	0.64	0.56	0.55
Златиборски	1.44	1.15	0.77	0.86	0.50	0.60	0.50	1.10	0.73	0.85
Колубарски	0.47	0.62	0.62	0.78	0.49	0.49	0.49	0.49	0.35	0.53
Мачвански	0.82	0.73	0.82	0.82	0.48	0.77	0.57	0.38	0.50	0.65
Моравички	1.07	1.33	0.93	0.67	0.81	1.21	1.07	0.94	0.56	0.95
Поморавски	0.66	0.66	0.66	0.79	0.67	0.80	0.67	0.67	1.02	0.73
Расински	0.46	0.92	0.92	0.81	0.36	0.59	0.59	0.71	0.64	0.67
Рашки	0.82	0.93	1.13	1.13	0.85	1.33	1.33	1.23	1.16	1.10
Шумадијски	1.00	1.00	0.90	1.00	1.08	1.17	0.88	0.78	0.99	0.98
Борски	0.61	0.61	0.61	0.61	0.46	0.46	0.23	0.46	0.26	0.48
Браничевски	0.45	0.60	1.05	0.75	0.32	0.95	0.47	0.47	0.50	0.62
Зајечарски	1.09	1.09	0.65	1.09	0.96	0.48	0.48	0.48	0.55	0.76
Јабланички	0.50	1.00	0.62	0.50	0.40	0.66	0.40	0.66	0.58	0.59
Нишавски	1.10	0.86	0.79	0.63	0.84	0.99	0.84	0.69	0.78	0.83
Пиротски	0.57	0.85	0.85	0.85	0.62	0.62	0.31	0.62	0.69	0.66
Подунавски	0.43	0.71	1.00	0.71	0.43	0.43	0.72	0.72	0.76	0.66
Пчињски	0.53	0.79	0.53	0.79	0.90	0.90	0.72	1.79	0.81	0.86
Топлички	0.88	0.88	0.59	0.88	0.31	0.63	0.63	0.63	0.34	0.64

У периоду након укидања цenzуса за странке мањина, натпредстављен је био и Севернобачки округ, што је последица присуства посланика мађарских етничких странака са пребивалиштем у Суботици и Бачкој Тополи. У наредним изборним циклусима, иако су мађарске странке континуирано освајале сличан број мандата, представљеност овог округа је смањена, примарно из два разлога: диверзификација листе мађарске мањине са кандидатима који долазе из различитих округа, а са друге стране смањен изборни успех и

самим тим мањи број посланика проевропских грађанских странака, које су део своје подршке црпеле и међу етничким мањинама, те су имале подстицај да истичу кандидате из етнички мешовитих округа, посебно оних на северу земље.

Коефицијенти (Табела 2) показују да је уствари већина територије Србије потпредстављена (вредности мање од 1), те да многи окрузи не дају ни упола онолико посланика колико би било очекивано с обзиром на њихов број становника, тј. удео у популацији Србије. У значајном броју случајева је видљив пад у односу на изборе 2000. када су осетно натпредстављени били банатски окрузи, као и Златиборски, Зајечарски, Нишавски, Моравички – што опет може бити објашњено последицама политичког контекста: наиме странке тада победничке коалиције ДОС имале су снажна упоришта у више градских центара широм земље, те су њихови кандидати долазили у значајном броју из нпр. Зрењанина, Кикинде, Ниша, Ужица, Зајечара или Чачка (видети Бурсаћ 2020).

Уколико коефицијенте представљености упоредимо са налазима Латнера и Мекгана (Latner and McGann 2005), видимо да се они тек делимично поклапају са њиховим закључцима о територијалним обрасцима представљености у пропорционалном систему са једном изборном јединицом. Идентификована је натпредстављеност метропола односно централних урбаних области (у овом случају, Београда и донекле Јужнобачког округа тј. Новог Сада) и то на уштрб околних подручја која показују ниске нивое репрезентације, будући да је близина већим политичким центрима стављена у сврху представљања од стране њих. Ипак, трендови из поменуте студије се не реплицирају у погледу истакнутих коефицијената рубних и удаљених подручја, где би географска дистанца управо требало да има функцију креирања засебне политичке потражње, будући да би грађани у теорији требало да буду подстакнути да их у парламенту представља кандидат који је њима близак у регионалном или чак етничком контексту, а у поређењу са удаљеним политичарима из престонице. Са изузетком Рашког округа, на примеру Србије то није случај. Удаљени окрузи који имају одређене регионалне посебности и веће присуство етничких мањина (север Војводине, југ и исток Србије) у просеку показују веома ниске коефицијенте. Да бисмо проверили шта утиче на овакве исходе, формирали смо неколико једноставних регресионих модела.

Тестирали смо утицаје на две зависне варијабле: просечан број посланика по округу за последњих девет изборних циклуса, као и просечан коефицијент представљености сваког округа. Иницијални тестови корелације показују да се број посланика очекивано налази у изузетно снажној позитивној вези ($p=0.990$) са уделом популације, што логично значи да насељенији окрузи дају већи број посланика, на шта свакако утиче тренд метрополизиције. Слично се може рећи и за ниво развијености, операционализован у виду удела у БДП ($p=0.994$), али и БДП сваког округа по глави становника ($p=0.688$), који је тестиран да би се одстранио утицај насељенијих округа у којима је номинални БДП природно виши. Поред тога, број посланика демонстрира статистички значајну умерено јаку негативну корелацију ($p=-0.415$) са удаљеношћу од престонице, што је последица тога што велики број представника долази из Београда и градова који се налазе у релативној близини престонице. Етнички састав округа, са друге стране, не показује статистички значајну везу са бројем посланика. До сличних вредности корелације долазимо и приликом тестирања коефицијента представљености појединачних округа. Ова варијабла такође показује снажну позитивну корелацију са уделом популације округа ($p=0.822$) и уделом БДП ($p=0.783$), као и умерену корелацију са БДП по глави становника сваког округа ($p=0.427$). Са друге стране, удаљеност и етнички састав нису статистички значајни.

Модел изграђени на основу ових налаза (видети Табела 3) показују да наведене варијабле објашњавају огроман проценат варијансе у оба случаја, иако пријављујемо да се ради о моделима са малим бројем опсервација (25 округа, тј. подручје града Београда и 24 управна округа).

Табела 3. Предиктори броја посланика (модел 1) и коефицијента представљености округа (модел 2)

	модел 1	модел 2
(constant)	-2.763* (1.176)	.663** (.125)
удео популације	1.369** (.430)	.054** (.008)
удаљеност од престонице	.007* (.004)	.000 (.000)
удео БДП	1.422* (.247)	

БДП <i>per capita</i>		-.207 (.136)
етнички састав	.024 (.022)	.004* (.002)
R ²	.993	.769
N	25	25

Зависна варијабла: просечан број посланика (модел 1); просечан коефицијент представљености (модел 2)

Стандардна грешка у загради; * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Добијени резултати демонстрирају јак утицај предиктора удела БДП и удела популације на просечан број посланика који долази из неког округа, што нас води закључку да су најнасељенији и најразвијенији окрузи управо они који дају највећи број посланика у апсолутним бројкама у пропорционалном изборном систему са једном изборном јединицом. У преводу, економски у демографски центри уједно представљају и политичке центре у којима постоје организоване партијске структуре довољно јаке да утичу на састав листа, а такође и велики демографски центри вероватно представљају значајно бојиште за гласове, па странке имају подстицај да истакну локалне кандидате високо на листи, да би сигнализирани приврженост одређеном граду, општини или уопштено делу земље. Удаљеност од престонице, иако статистички значајна, показује готово занемарљиву предиктивну вредност, док фактор етничког састава нема ефекат ни у једној тестираној варијанти (за потребе модела, тестирали смо опције укупног удела мањинске популације, као и удела политички организоване мањинске популације, тј. само оних мањина чије етничке странке се такмиче на парламентарним изборима).

Други модел тестирао је утицај на коефицијент представљености упросечен за претходних девет изборних циклуса, и у њему се статистички значајним показују само две варијабле: етничка, која сигнализира да окрузи у којима постоји веће присуство мањина могу захваљујући томе да очекују одређену натпредстављеност. Додуше ова варијабла има врло ниску предиктивну вредност, што може да буде последица тога да само бошњачка мањина континуирано утиче позитивно на већу представљеност округа у коме је заступљена, док се у случају мађарске и албанске мањине то јавља тек спорадично, а остале мањине не успевају да се политички организују до нивоа који би значајно утицао на представљеност делова земље у којима

живе. Удаљеност и БДП (у овом случају смо тестирали БДП по глави становника, због колонеарности варијабли унутар модела) нису дали резултате, али се као фактор са највећом јачином коефицијента истакао удео популације, поново показујући да најнасељенији окрузи имају натпросечно вишу представљеност, што је и логично када анализирамо податке. Наиме, једина три округа са коефицијентима представљености вишим од вредности 1 су Београд, Јужнобачки и Рашки округ, који су такође и први, други и четврти округ по броју становника у Србији, док популационо трећепласирани Нишавски округ има просечну вредност коефицијента од 0.83, што је релативно високо у поређењу са остатком Србије. Ова четири највећа округа заједно чине 44% становништва земље по последњем попису, али у просеку из њих заједно долази 136.78 посланика од 2000. године, што је 54.71% састава парламента. Ситуација је још драстичнија у последњих неколико изборних циклуса, те је рецимо у актуелном парламенту чак 158 парламентарца (63.2%) из ова четири округа. Са друге стране, управо најслабије насељени окрузи Србије су и најлошије представљени, те из њих долази удео посланика који је много нижи од удела њихове популације у становништву Србије. Значајан изузетак у овом обрасцу чине релативно добро насељени Сремски, Мачвански и Колубарски округ, који упркос томе што заједно чине скоро 11% становништва Србије, дају у просеку тек око 6% посланика, те су им и засебни коефицијенти представљености ниски. Могуће је да ту у пракси видимо функцију дистанце у смислу налаза које су истакли Латнер и Мекган, о томе да су подручја која се налазе у непосредној близини великих урбаних центара уствари слабије представљена јер се грађани идентификују са политичарима из престонице и престоница им је лако доступна, док политичарима из главног града не представља проблем да обидазе ове лако приступачне градове и општине у кампањи, али и ван ње.

ЗАКЉУЧАК

Кроз анализу представљености 25 округа у претходних девет изборних циклуса, овај рад пружа неколико закључака у вези са ефектима које пропорционални систем затворених листа са једном изборном јединицом има на територијалну репрезентативност. Превасходно, утврђена је драстична натпредстављеност главног града Београда, што није изненађење. Осим тога, свега два округа у

Србији су константно натпредстављена: Јужнобачки, чије седиште Нови Сад је такође важан политички и економски центар; као и Рашки округ. Само у погледу последњег можемо да утврдимо утицај фактора дистанце као значајног: Рашки округ је довољно удаљен од политичких центара да би се развила потражња за локалном понудом кандидата, а томе пресудно доприноси и мешовити етнички карактер овог подручја, те чињеница да се репрезентација чланова парламента из редова мањинских листа бошњачке етничке заједнице у највећој мери остварује управо из овог округа, у којем се налазе и централе парламентарних странака Бошњака. Међутим, фактор дистанце се није реплицирао континуирано на друге сличне случајеве, рецимо на Севернобачки округ који је политичко седиште странака мађарске мањине, или Пчињски округ у погледу албанске мањине, иако представници обе ове групације редовно стичу мандате у парламенту. Стога не можемо претпоставити да фактор дистанце од престонице утиче на представљање на целој територији Србије, већ искључиво у зависности од контекста, тј. од случаја до случаја. Са друге стране, као важни фактори повећаног нивоа представљања неког округа показали су се демографија и економија, те можемо закључити да ће добро насељени и економски развијени делови земље давати већи број, па чак и натпропорционално већи број, народних посланика. Логика иза те тврдње јесте да се у економским и демографским центрима води већа политичка борба за гласове (којих је више у тим подручјима), те се странкама исплати да високо на листама позиционирају кандидате са локалним пребивалиштем, као значајан сигнал гласачима. Додатно, странке вероватно имају бољу организациону и кадровску инфраструктуру у развијенијим и насељенијим окрузима, те су способне да на тим местима истакну локалне кандидате и воде им локализоване кампање – што би посебно могло важити за оне политичке партије које чине опозицију у последњих десетак година. Иако смо претпостављали да би промене изборног законодавства у последње две деценије могле имати ефекат (укидање цензуса за мањинске листе и закључавање изборних листа, тј. додела мандата по редоследу), он је био тек краткотрајан и очитовао се у неколико појединачних случајева, без трајних последица по територијалну представљеност.

Ова студија је дала опште оквире представљања и мапирала обрасце по окрузима и изборним циклусима, притом утврђујући неколико најважнијих предиктора територијалне репрезентативности.

Будућа испитивања ове теме свакако би требало да посвете простор детаљнијем испитивању утицаја на представљеност, као и питању селектората, односно подстицаја политичким странкама да формирају регионално балансиране листе, чија се анализа у овом раду задржала на нивоу претпоставке. Кроз добијање детаљнијих одговора о мотивима унутарстраначких одлучилаца, закључци о утицају на територијалну репрезентативност Народне скупштине били би комплетнији.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Бурсаћ, Дејан. 2020. „Тридесет година метрополитизације парламента.” У *Како, кога и зашто смо бирали. Избори у Србији 1990-2020. године*, ур. М. Јовановић и Д. Вучићевић. Београд: Службени гласник; Институт за политичке студије.
- Михајловић, Верица, и Зоран Радоњић. 2011. *Две деценије вишестраначја у Републици Србији: уставни, изборни и носиоци власти 1990–2010*. Београд: Службени гласник.
- Републичка изборна комисија [РИК]. 2023. *Републичка изборна комисија*. Последњи приступ 12. април 2023. <https://www.rik.parlament.gov.rs/>
- Andre, Audrie, and Sam Depauw. 2013. “District Magnitude and Home Style of Representation in European Democracies.” *West European Politics* 36 (5): 986–1006.
- Arzheimer, Kai, and Jocelyn Evans. 2014. “Candidate geolocation and voter choice in the 2013 English County Council elections.” *Research and Politics* 1 (2): 1–9.
- Borghetto, Enrico, Jose Santana Pereira, and Andre Freire. 2020. “Parliamentary Questions as an Instrument for Geographic Representation: The Hard Case of Portugal.” *Swiss Political Science Review* 26 (1): 10–30.
- Carey, John M., and Matthey S. Shugart. 1995. “Incentives to Cultivate a Personal Vote: a Rank Ordering of Electoral Formulas.” *Electoral Studies* 14 (4): 417–439.
- Carozzi, Felipe, and Luca Repetto. 2016. “Sending the pork home: Birth town bias in transfers to Italian municipalities.” *Journal of Public Economics* 134: 42–52.

- Childs, Sarah, and Phillip Cowley. 2011. "The Politics of Local Presence: Is there a Case for Descriptive Representation?" *Political Studies* 59: 119.
- Cutler, Fred. 2002. "The Simplest Shortcut of All: Sociodemographic Characteristics and Electoral Choice." *The Journal of Politics* 64 (2): 466–490.
- Fiva, John H., and Askil H. Halse. 2016. "Local favoritism in at-large proportional representation systems." *Journal of Public Economics* 143: 15–26.
- Gorecki, Maciej A., and Michael Marsh. 2012. "Not just 'friends and neighbours': canvassing, geographic proximity and voter choice." *European Journal of Political Research* 51 (5): 563–582.
- Hain, Peter. 1986. *Proportional Misrepresentation: The Case against PR in Britain*. Hampshire: Wildwood House.
- Latner, Michael, and Anthony McGann. 2005. "Geographical representation under proportional representation: The cases of Israel and the Netherlands." *Electoral Studies* 24 (4): 709–734.
- Norton, Phillip. 1997. "The Case for First-Past-The-Post." *Representation* 34: 84–88.
- Rice, T. W., and A. A. Macht. 1987. "The Hometown Advantage: Mobilization or Conversion." *Political Behavior* 9 (3): 257–262.
- Schulte-Cloos, Julia, and Paul C. Bauer. 2021. "Local candidates, place-based identities, and electoral success." *Political Behavior*, online first, DOI: doi.org/10.1007/s11109-021-09712-y
- Shugart, Matthew S., Melody E. Valdini, and Kati Suominen. 2005. "Looking for Locals: Voter Information Demands and Personal Vote-Earning Attributes of Legislators under Proportional Representation." *American Journal of Political Science* 49 (2): 437–449.
- Studlar Donley T., and Ian McAllister. 1996. "Constituency Activity and Representational Roles among Australian Legislators." *The Journal of Politics* 58 (1): 69–90.

Dejan Bursac*

Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade

THE FACTORS OF GEOGRAPHICAL REPRESENTATION IN A CLOSED-LIST PR SYSTEM: THE CASE OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The author maps the patterns of geographical representation in the National Assembly of the Republic of Serbia over the last nine electoral cycles, since the year 2000. During that period, a closed-list PR system is implemented in Serbian elections, within a single nationwide constituency. According to the theoretical expectations, such a system is unsuitable for equal geographical representation, because voters choose national lists as a whole, without affecting the order of the candidates, so the system does not provide incentives for parties to offer regionally balanced lists. However, even within that framework, a significant number of elected representatives come from different local subdivisions. Within districts as this paper's level of analysis, the author is determining underrepresentation and overrepresentation patterns, as well as potential demographic, economic, or geographical factors affecting the representation ratio, i.e. the share of elected representatives in relation to the share of the district's population.

Keywords: political geography, geographical representation, elections, PR list, closed list, National Assembly of the Republic of Serbia

---

* dejan.bursac@ifdt.bg.ac.rs

* Овај рад је примљен 15. априла 2023. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2023. године.